

Дар ҳар кишваре ки тассубу хурофот, нодонӣ, ҷаҳл ва бовармандӣ ба шаклҳои мухталифи истибдод зухур мекунад, дар он сарзамин ҳеҷ ҳаққи озодӣ лабханд нахоҳад зад. Ин ба он маънист, ки озодиро танҳо инсонҳои соҳибдонишу вораста, ки бо кушишу талош ва ҷӯёӣ аз роҳи хираду андеша тавонистаанд ҳуду ҷаҳонро шиносанд дарк карда метавонанд. Миллате, ки барои ӯ вақт ва умр арзише надорад, ӯ наметавонад моҳияти вучуди ҳудро дар олами ҳаёт ташхис бидиҳад. Ҳамчунин ҳеҷ гоҳ кушиш ба ҳарч намедихад, то ҷойгоҳи худ ва ҷаҳони мавҷудро аз диди арзишӣ баррасӣ намояд, ӯ ҳеҷ замон тан ба ҷаҳми ҳақиқат нахоҳад дод. Камве, ки афкори баста ва наандешидану бовармандиро бар шууру андеша тарҷеҳ медиҳад, ҳеҷ гоҳ ба ҳақиқати олами ҳаёт даст нахоҳад ёфт, зеро ӯ ҳислати пӯёиву ҷӯёиро, ки асли моҳиятии инсонанд, маҳдуд карда ё аз он даст қашидааст. Инсон будан ин соҳиби хираду андеша ва тафаккури таҳлилий будан ва дар ин роҳ ҳамеша ҷӯёву пӯё будан аст. Вақте инсон хираду андеша тафаккури таҳлииро аз даст дод, ё аз онҳо даст қашид, шояд маҳлуки инсонмонанд аст, вале он чун бардае дар ихтиёри қасон қарор хоҳад гирифт. Инсоне, ки наметавонад ҷаҳму дарки айнӣ аз ҷаҳон дошта бошад, ба тарзи табиӣ он аз қистӣ ва қистии худ, моҳияти вучуд ва ҷойгоҳашро низ дар ин олами нопайдоканор дарку ҷаҳм карда наметавонад. Ҳама қизро бо соддабонарӣ ва балоҳат қабул мекунад, Нодонию балоҳати ҳудро аз рӯи таассуб ҳамчун ҳақиқати бебаҳси олами ҳаёт баррасӣ мекунад, ки чунин тарзи рафтору муносибат боиси дар тафаккури мардумони огоҳу донишманд мавриди нописандӣ ва хандаҳаришу беэътибор шуморидани фард, гуруҳи иҷтимоӣ ё ҳалқият мегардад.

Қобили зикр аст, ки дарку ҷаҳми дуруст ва баробар ба айнӣяту воқеияти олам аз сатҳи омӯзишу парвариш маншаъ мегардад. Ҳар қадар дар барномаи таълимии омӯзишу парвариш, дарки ҳақиқату воқеияти ҷаҳон дуруст инъикос ёфта бошанд ва онон мавриди

дарки дурусти хонанда карор бигиранд, хамон андоза чахонбинию чахонфахмӣ ва сатхи тафаккуру хирадандешӣ ахли чомеа боло меравад ва тағйир меёбад. Баръакс дар ҳар чомеае ки омузишу парвариш на дар чорчубаҳои илмӣ ва маъруфу шинохта шудаи умумибашарӣ ба роҳ монда шуда бошанд, дар он ҷо фахм ва дарки галат аз хаводиси табию иҷтимоӣ берун омада, бовармандиву хурофаандешӣ авлаият пайдо мекунад.

Фард ва ё ғуруҳи иҷтимоӣ, ки пайваста дар ҷустуҷӯи ҷунию ҷароии хаводис аст, ҳамеша метавонад ба дурустии падидаҳо, ҷи тавр сурат гирифтани онҳо ва конунмандии дохилии тағйирпазирии онҳо пай мебарад. Ҳар қадар зехни фард дорои пурсишҳои бештар бошад, ҳамеша барои дарёфти маълумоти бештар ҳудро ва неруҳои инсонӣ ё хирадии ҳудро сафарбар месозад. Баръакс ҳар қадар инсон ҷустуҷӯгарию аз даст диҳад, хамон қадар ҷаҳони маънавияш ҳурду кучак мешавад. Танҳо инсони ҷӯстугар аст, ки аз неруи зехнию хирадии ҳуд ба тарзи аҳсан истифода мекунад. Посухҷӯиҳо фардро маҷбур месозад, то ҷиҳати дарёфти ҳақиқати падидаю ашёи неруҳои инсонии ҳудро сафарбар созад. Баръакс нафароне, ки зехнияти ҷустуҷӯгарро сарқӯб месозанд, онҳо дар маҳдудуаи фикрӣ боқӣ мемонанд ва ниҳоятан соддабона ва таассубзадаву хурофотӣ мешаванд. инсоне, ки ҷустуҷӯгарию аз даст медиҳад дар назараш ҳамеша бӯтҳои зехние месозад, ки тамоми бузургиву шахоматро ба онҳо бахшида ба ибораи дигар маҷнуну мафтунӣ сохтаҳои зехнияш мешавад ва аз ҳуд неруҳои инсонӣ ва моҳияти инсонияш беҳабар мегардад.

Қарнхост, ки мардумони сарзамини мо бо ҷунин навьӣ тафаккур ҳудӣ ва ҳувияташро аз даст додааст. Ҷунин навьӣ биниш дар тули қарнҳо чомеаро дӯҷори сардарғумии ҳувиятӣ ва фарҳангӣ намудааст. Ин ғуна тафаккур боиси он мешавад, ки ҳамеша байни чомеа ва раҳбарияти сиёсии вақт тафовути зехнӣ ба амал ояд.

Дар дарозии таърих (дар назар аст то омадани инқилоби Бухоро) тамоми низомҳои сиёсӣ, ки сари қудрат омадаанд, онҳо бештар аз маҳдуд қардани тафаккури ҷустуҷӯгар шурӯъ намудаанд. Қушиш ба ҳарч додаанд, то ҳудро ҳамчун нафарони бартар ва то андозае қудсию фарозаминӣ қилва диҳанд ва дар ҷашми мардумон ҳамчун як муъҷизаи осмонӣ қилва қунанд. Ҷунин навьӣ ҳокимиятҳо бештар аз нодонӣ, соддабонаӣ ва яқсонандешӣ суд ҷӯстаанд ва аз ин рӯ ҳеҷ қушиш ба ҳарч намодаанд, то мардумон дорои зехнияти ҷустуҷӯгар ва хирадандеш шаванд. Дар бунёд ҳар ғуна ҳокимияте, ки мустақар мешавад, он аз номи мардум баромад мекунад, вале бо ғузашти вақт онҳо ҷун дарқ менамоянд, ки бедонишию соддабонаӣ ва тафаккури баставу хурофотӣ барояшон манфиатовар аст, ҳамин масирро думболагирӣ мекунанд ва на ба хотири боло бурдани тафаккури иҷтимоӣ, ки он пеш аз ҳама марбут ба абзори ҳувиятсозии миллӣ аст, қор мегиранд, балки баръакс манфиатҳои қучаки замони ҳудро бар дурнамои рушду таҳкими миллӣ тақвият медиҳанд.

Агар ба ташаккулёбии давлатҳои миллии аврупоӣ назар афканем хоҳем дарёфт, ки онҳо низ то замони мавҷудияти ҳокимиятҳои теократӣ, баҳусус то давроне, ки ҳокимияти сиёсӣ бар дасти руҳониён буд, чунин навиҷи андешаи баста ва соддабоварию камдонишӣ тарҷеҳ дода мешуд. Аврупоиён низ бо дарки ин нукта ки илму дониш ва дарки ҳақиқати табиат ба онҳо имконияти бештари рушдро муҳаё месозад, тасмим гирифтанд, ки бештар ба сатҳу сифати омузишу парвариш тавачҷуҳ зоҳир намоянд ва онро ба василаи асосии ҷабурди миллатҳои худ таъдил диҳанд. Як нукта қобили зикр аст, ки пас аз заволи императории Рим аврупоиён навиҷи давлатдорӣ милли ва дунявиро рушду такомул доданд. Бадин восита онҳо ба натиҷае расидаанд, ки ҳар қадар афроди миллат донишмандтар, огохтар, ҷӯётар ва ҷӯётар бошад ҳамон андоза миллат шуқуфо мешавад ва пояҳои давлатдорӣ мустаҳкам гардида, иқтидори давлат ҳамчун ниҳоди асосии сиёсӣ ҷӣ дар дохил ва ҷӣ дар муносибати байналхалқӣ дорои иқтидори бузург мешавад. Пазируфтани низомии демократӣ ва интиҳобӣ будани роҳбарияти сиёсӣ низ маҳз ба ҳамин тафаккур алоқамандӣ дорад, ки зехниятсозии бутпарастона дар ҷомеа барҳам дода шавад. Ҳар фард бояд дарк намояд, ки ӯ дорои иқтидори бузурги инсонӣ аст ва бо истифодаи дуруст аз ин нерӯҳои инсонияш метавонад ба бузургтарин шахсият таъдил ёбад. Яъне набояд ӯ қомилан маҷнуну мағтуни диғарҳо шуда, асолату моҳияти худро аз даст бидиҳад. Чунин тарзи тафаккур ки аз донишмандони бузурги асри рушангарӣ шуруъ мешавад, тавонистааст дар Аврупо як инқилоби фикрӣ ба миён оварад ки онҳо бештар ба худ таъя қунанд ва ҳар қадоме дарк намояд, ки ӯ дорои тамоми нерӯҳои бузурги инсонӣ аст, ё ба фармудаи Фридрих Нитше ӯ на як инсонӣ оддӣ, балки “абаринсон” ё “фароинсон” аст. Ҳамин навиҷи зехниятсозӣ сабаби он гардидааст, ки мавҷи мавҷи донишмандон ва ихтироъкорон ва нухбаҳои фарҳангии зухур намоянд, ки аз як тараф мушқили иқтисодию сиёсӣ ва иҷтимоии ҷомеаи худро қамтар намуда, аз тарафи диғар барои онҳо саодатмандӣ ва ҳамзистии осоиштаро ба миён оваранд.

Баръакс иддае аз ҷомеаҳои шарқӣ ҳамеша меҳоханд муқаддассозӣ қунанд ва ҳам қизро аз дида тафаккури “муъҷизасон” қилва диҳанд. Онҳо ба қойи хувӣияти милли хувӣияти динию бовармандиро тарҷеҳ медиҳанд. Дар чунин навиҷи ҷомеа аввалан наметавон аз ҳақиқати табиату қаҳон огоҳии дуруст дарёфт. Инсонӣ орь аз дарки дурусти табиату қаҳон наметавонад фарди офаринанда бошад ва қизи навро ба миён овард. Ҳамчунин фарди нооғох, ки худро нашноҳтааст ба дарки миллияту манофеъи милли расида наметавонад. Аз қониби диғар худӣ дарқу фаҳми миллият низ на ба он фаҳмест, ки бардошти воқеӣ аз миллат онро талаб меқунад. Давлатмардони навиҷи ҷомеаи тассубиву хурофотӣ бештар қушиш ба ҳарқ медиҳанд, ки манофеи маҳдуди замони хешро ҳимоят қунанд ва онро тақвият баҳшанд. Зеро онҳо чунин меандешанд, ки ҳар қамон агар мардум огоҳу донишманд шавад, метавонад бо тавтеае онҳоро аз қудрати сиёсӣ ба қоён биёравад ва дар як маҳдудаи қамон тамоми ҳашмату бузургии худро онҳо аз даст диҳанд, чунин навиҷи рафтор ва тарсу ваҳшат дар зехнияти элитаҳои ҳуқмрони сиёсии баъзе аз кишварҳои шарқӣ чунин ҳулосаеро ба вҷуд меорад, ки боястӣ мардум дар нодонӣ, нотақонӣ ва хурофот гирифтдор бошанд.

Исомиддин Шарифзода,

номзади илмҳои фалсафа,

мудири кафедраи гуманитарии

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Бознашр аз рӯзномаи

“Минбари халқ”, №29 аз 26 июли соли 2023